EL SANATLARINDA EKONOMİK KAYGILARLA ORTAYA ÇIKAN YENİ TASARIMLAR[1]

Hande KILIÇARSLAN[2], Sema ETİKAN[3], Arzu EVECEN[4]

ÖZ

Yaşanılan coğrafyaya, o coğrafyada bulunan hammaddeye, içinde geliştiği toplumun yaşam biçimine ve hepsinden önemlisi de üreten insanın zevki ve becerisine göre şekillenen el sanatları bir toplumun kültürünü oluşturan yapı taşlarının başında gelmektedir. Önceleri aile içerisinde sadece ihtiyaçları karşılamak amacıyla üretilen bu ürünler zaman içerisinde ticari bir ürün haline gelmiştir. Böylelikle ekonomik bir değere de sahip olmuştur. Ancak bilim ve teknolojide yaşanan ilerleme ve sonucunda gelişen yaşam koşulları el sanatlarında bir gerilemeye yol açmış hatta bazı el sanatları da bu süreçte yok olmuştur. Zaman geçtikçe, hayat devam ettikçe değişim kaçınılmazdır. El sanatları da bu değişimden payını almış ve gelişen koşullara ayak uydurma sürecine girmiştir. Bu süreçte en büyük etkenlerden biri de ekonomik kaygıdır. Günümüzde ürünün üretilmesi kadar pazarlanması da önemlidir. Pazarlama unsuru el sanatlarının varlığını nasıl devam ettireceği konusunda kaçınılmaz bir şekilde belirleyicidir. Bu nedenle de birçok el sanatı kendini bu yönde yenilemiştir. Daha fazla gelir getirmesi için el sanatları geleneksel üretiminden ve kullanımından uzaklaşmış, dekoratif eşya ve aksesuar olarak üretilmeye başlanmıştır.

Anahtar kelimeler: El sanatları, Tasarım, Değişim

[1] Bu çalışma, I. Ulusal Sanat Tasarım Sempozyumu'nda sunulan aynı adlı bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

[2] Yard. Doç., Ahi Evran Üniversitesi Neşet Ertaş Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, Kırşehir, handearslan(at)hotmail.com

[3] Prof. Dr., Ahi Evran Üniversitesi Neşet Ertaş Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, Kırşehir, etikansema(at)gmail.com

[4] Yard. Doç., Çankırı Karatekin Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü, Çankırı, arzuterli(at)gmail.com

THE NEW DESIGNS THAT EMERGED IN HANDCRAFT AS A CONSEQUENCE OF COMMERCIAL CONCERNS

ABSTRACT

Handcraft is the most essential milestone of society's culture which is formed according to the productive human being's talent and pleasure, the lifestyle of its society that it's been produced in, the region that being lived on, and the material that exists in this region. The products produced to prove only the needs within family has slowly become a commercial product. Thus, the product has a commercial value. However, developing living conditions as a result of the progress in science and technology, caused a regression in handcrafts, even some of them vanished. Alteration is unavoidable. As time goes by, as life goes on, alteration is inevitable. Handcrafts have taken its toll of this alteration and have entered into a process of conformation. The major factor in this process are commercial concerns. At the present time, marketing is also as important as the production. Marketing factor is unavoidably determinative in how handcrafts continue its existence. So, most of the handcrafts renewed themself in this way. Handcrafts have moved away from traditional production and using for more income and began to be produced as decorative goods and accessory.

Keywords: Handcraft, Design, Alteration

1. GİRİŞ

Bir ülkenin gelenek ve göreneklerinin kuşaktan kuşağa aktarılmasında en büyük rolü el sanatları oynamakta ve taşıdığı bu önemle de geçmişten geleceğe uzanan bir kültür hazinesi olarak korunmaktadır. Ölmez ve Etikan'a göre el sanatları "belli bir geçmişi, orijini olan, kuşaktan kuşağa öğrenilerek günümüze gelen, günümüzde eğitimi verilen, görsel ve sanatsal değere sahip, el ile belli bir üretim tekniği kullanılarak ya da sermeye ve tesis gerektiren, ticari ya da bireysel amaçlı, turistik ve otantik, kullanım ve hatıra eşyası üretimine dayalı uğraşıların ortak adı" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamadan da anlaşıldığı gibi tamamen günlük kullanım amaçlı ve yöresel hammaddeye bağımlı olarak üretilen ve Anadolu insanının yaşam biçimini yansıtan bu ürünler usta çırak ilişkisi ile öğrenilmektedir. Bu üretim için önceden yapılmış bir tasarım yoktur. Ürün tamamen üreticinin belleğindeki bilgilere göre ve kullanım amacı göz önüne alınarak oluşturulmaktadır. Ancak O toplumun özelliklerine göre biçimlendirilen ve günlük yaşam ihtiyaçlarına cevap veren el sanatı ürünleri zaman içerisinde içinde geliştiği toplumun yaşam biçiminde oluşan değişime ayak uydurmuş ve renk, boyut, desen, biçim ve kullanım amacı yönünden farklılıklar göstermeye başlamıştır (Ölmez vd. 2008:381).

El sanatlarındaki değişimlerin en önemli nedenlerinden biri de bilim ve teknolojideki ilerlemedir. Bu yöndeki hızlı gelişim, el sanatlarında da gerileme, yok olma ve üretim biçimlerinin değişmesinde önemli rol oynamıştır. Endüstri devrimiyle birlikte toplumların, sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel değerlerine bağlı olarak sanat anlayışları ve uygulama süreçleri de büyük değişime uğramış, 18. yüzyılda başlayan bu değişim süreci 20. yüzyılın başlarındaki endüstri ürünlerindeki uygulamalarla birlikte sanat ve zanaat ilişkisine tasarım olgusunu katmıştır. (Arlı, 1990:10, Ergür, 1997:383). Bununla birlikte değişimin en önemli sebeplerinden biri de daha önce de belirtildiği gibi, toplumun yaşam biçiminde oluşan değişimdir. Kırsal kesimin kentleşmeye ayak uydurması, okuyan ve çalışan nüfusun artması, atölyelerin fabrikalara dönüşmesi, 1960-70'li yıllarda turizmin önem kazanmasıyla birlikte turistik eşya ve hediyelik eşya kavramlarının ortaya çıkması ve turiste satış amaçlı fabrikasyon ürünler üretilmesi, moda olgusunun oluşmasıyla birlikte el sanatı ürünlerinin kullanımının giderek azalması değişimi hızlandırmıştır (Öztürk, 2000:117-118).

Bugünün şartlarına uygun olarak daha çok üretmek ve daha çok kazanmak ön plana çıkmış, sanatsal ürün yapan ustaların yerini tüccar ve sanayici almıştır. Amaç; yeni pazarlama unsurlarıyla birlikte ekonomik büyüme ve daha çok kazanmaktır (Arlı, 1990:16, Ünal, 1994:452) Böylelikle endüstrileşme olgusunun artması ile el sanatları gerilemiş, önemini kaybetmiş ya da bir kısmı ortadan kalkmıştır. Bu koşullara rağmen varlığını sürdürenler ise; bazı değişimlere uğrayarak devam etmeye çalışmaktadır.

EL SANATLARINDA YAŞANAN DEĞİŞİMLER VE YENİ TASARIMLAR

Tüm batı dillerinde tasarım olgusunun karşılığı olarak kullanılan dizayn sözcüğü latince olup, biçim vermek, temsil etmek anlamına gelmektedir. Dizayn bir sorunun çözümlenmesi için plandır (Tunalı, 2004:12). İnsanın kullandığı nesneler ile yaşadığı çevreyi, fiziksel ve ruhsal gereksinimleri doğrultusunda çağın estetik ve teknik değerleriyle yeniden üretmesi ya da düzenlenmesidir (Ergür, 1997:383).

İnan 1998'e göre; tasarım ilk çağ uygarlıklarında, insanın yaşama ve korunma içgüdüleriyle başlamışsa da günümüz dünyasında ve gelişmiş toplumlarda, düşünme ve yaratma, iyiye, daha iyiye yönelme ve rekabet ortamlarında, özellikle tüketim toplumlarında maddi çıkarlar nedeniyle yarış halinde, devamlı dinamik yapısı ile hüküm sürmektedir. Tasarım olgusu, insanlara ve toplumlara beğeni tercihi olarak olumlu veya olumsuz etkiler yapar. Ayrıca, teknolojinin ve tasarımın geliştiği toplumlarda kendini yenileme ve dinamik olma özelliği vardır (İnan, 1998:1).

El sanatları üretimi de değişen ve gelişen yaşam koşullarına göre ayakta durabilmek için farklı tasarımlar ortaya koymak zorunda kalmıştır. Geleneksel üretiminin dışında üreticisine ekonomik fayda sağlayabilecek ürünlere dönüşen birçok el sanatı böylelikle varlığını sürdürmektedir. Ancak bu durum el sanatı ürünlerini üretim teknikleri aynı olmasına rağmen kullanım amacı yönünden gelenekselliğinden uzaklaştırmıştır. Artık bir yazma kenar oyası bir kolyede görülürken, bakır kazan dekoratif bir obje olarak iç mekan dekorasyonunda yer almaktadır. Yeni ürünler tasarlanırken bazen önceden geleneksel olarak kullanılan el sanatı ürünleri değişime uğratılmakta bazen de bu yeni tasarımlar için yeniden üretim yapılmaktadır. Yeni kullanım amaçlarına yönelik görülen bu değişim en başta ekonomik kaygının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.

a

b

Fotoğraf No: 1 .a,b: El dokuması halı çantalar, (Kayseri, 2013)

Şekil 1'de el dokuması halı çantalar görülmektedir. Geleneksel kullanım amacı yer yaygısı olan ve uzun süre bu amaçla kullanılan bu el dokuması halılar zamanla

yıpranmışlardır. Eskiyen kısımları kesilerek geri kalan sağlam kısımları çanta haline dönüştürülmüştür.

a b c d

Fotoğraf No: 2. a,b,c,d: Düz dokuma aksesuarlar, (a; Nevşehir, 2013, b; Kayseri, 2013, c,d; İzmir, 2013)

Şekil 2'de düz dokumalarla oluşturulmuş aksesuarlar görülmektedir. Bir önceki örnekte (Şekil 1a,b) olduğu gibi burada da yıpranmış düz dokumalar, duvar cepkeni (Şekil 2a,b), nazarlık (Şekil 2c,d) haline getirilerek tekrar kullanıma sunulmuştur.

a b c

Fotoğraf No: 3.a,b,c: İğne oyalarının kolye olarak tasarlanmış örnekleri (a; Aynur Bakır, Ödemiş, 2013 b; Ankara, 2013 c; Aynur Bakır, Ödemiş, 2013)

Şekil 3'de geleneksel olarak yazma kenarlarında kullanılan iğne oyalarının kolye olarak tasarlanmış örnekleri görülmektedir. Şekil 3a'da görülen örnek; sandıktan çıkan "menekşe" oyasının günümüzde tekrarı yapılarak taşlarla süslenmesiyle oluşturulan kolye tasarımıdır. Şekil 3b'de ise yine geleneksel kenar oyasının farklı tasarıma dönüşmesiyle oluşturulan başka bir kolye tasarımı ve Şekil 3c'de efe oyalarının bileklik olarak tasarlanmış biçimi görülmektedir.

Fotoğraf No: 4 Kenarlarında firkete oyası kullanılmış, kanaviçe işlemeli çanta (Aynur Bakır, Ödemiş, 2013)

Geleneksel olarak yazma kenarlarına yapılan firkete oyalarının ve kanaviçe işlemelerinin sandıktan çıkartılarak bir çanta tasarımında kullanımına bir örnek Şekil 4'te görülmektedir.

a

b

Fotoğraf No: 5 a: Ödemiş yöresi geleneksel giyimi (göynek) b: Göynek kol kenarların bileklik yapımında zemin olarak kullanılması (Aynur Bakır, Ödemiş, 2013)

İzmir'in Ödemiş ilçesine özgü yöresel kadın giyimi olarak kullanılan "göynek" Şekil 5a'da görülmektedir. Sandıktan çıkan göyneğin kol kısımları ipekten dokunmuş olup günümüzde bu kol kısmı Şekil 5b'de görülen bilekliğin oluşturulmasında, çeşitli taşlar ve oyalarla süslenerek kullanılmaktadır.

a

b

c

d

Fotoğraf No: 6 a: Çomakdağ-Kızılağaç köyü yanes işleyen kadın b: Geleneksel giysi olan şalvar ve süsleme amaçlı dikilen yanes işlemesi c: Eski yanes işlemelerden yapılmış duvar panoları d: Eski yanes işlemelerinden yapılmış cüzdan (Etikan vd. 2011:7,13)

Muğla ili Milas ilçesi Çomakdağ-Kızılağaç köyü geleneksel giysilerden olan Şekil 6b'de görülen şalvarın belli bir kısmını süslemek için yapılan işlemelere yörede "yanes" denmektedir. İpek iplik kullanılarak yapılan yanes işlemelerde genellikle kırmızı, sarı, lacivert, yeşil ve yeşilin tonları kullanılmaktadır (Şekil 6a). Günümüzde geleneksel giysilerin kullanımının azalması sonucu yanes işlemelerde farklı amaçlarda kullanılmaya başlanmıştır. Şekil 6c'de görülen eski yanes işlemlerden

oluşturulmuş duvar panosu ve Şekil 6d'de görülen eski yanes işlemelerden yapılmış bir cüzdan görülmektedir (Etikan vd. 2011:6,7,13).

a

b

Fotoğraf No: 7 a,b: Kolan dokuma nazarlık (a; Kızlarağası Han-İzmir, 2013 b; Fethiye, 2010)

Kolan dokuma geçmişte çeşitli yük bağlama malzemesi, bebek taşıma ekipmanı ve hayvan koşumlarında kullanılırken, günümüzde Şekil 7.a ve Şekil 7.b'de görüldüğü gibi renkli boncuklarla birlikte tasarlanarak nazarlık amaçlı kullanılmaktadır.

a

b

c

Fotoğraf No: 8 a,b,c: Toprak kapların farklı kullanımları (a;Nevşehir,2013 b;Ankara,2013 c; Darende-Malatya, 2013)

Topraktan yapılan ve geleneksel olarak yiyecek-içecek saklamada kullanılan çömlek kaplar Şekil 8'de farklı kullanım alanlarıyla birlikte görülmektedir. Şekil 8a'da çömlek bir kabın şemsiyelik olarak, Şekil 8b'de ve Şekil 8c'de ise, çömlek kapların boyanarak ve çeşitli objelerle süslenerek aksesuar olarak kullanımı görülmektedir.

a b c

Fotoğraf No: 9 a,b,c: Bakır kapların farklı kullanımları (a;Ankara, 2013 b; Ankara, 2015 c; Anonim, 2012)

Şekil 9'da geleneksel bakır kapların günümüz yaşam biçimine bağlı olarak değişime uğraması ve farklı kullanım amaçlarına dönüşmesine örnekler görülmektedir. Şekil 9a'da görülen bakır kap geçmişte "hamur leğeni" olarak kullanılırken, günümüzde ev aksesuarına dönüştürülmüştür. Şekil 9b'de bakır ibrik olarak kullanılan kabın saksı olarak Şekil 9c'de ise başka bir bakır kazanın ferforje ayaklarla birlikte sehpa olarak kullanılması görülmektedir.

a b c d

Fotoğraf No: 10 a: Deri yer yaygısı (detay) , b: minder, c: küpe, d: anahtarlık (a;Kayseri,2013 b;Ankara,2013 c,d;Kızlarağası Han-İzmir,2013)

Şekil 10'da yer yaygısı ve minder olarak kullanılan ev tekstilleri ile bazı aksesuar tasarımları görülmektedir. Geleneksel olarak el sanatlarında deri hayvan koşumlarında, müzik aletleri yapımında, ciltçilikte vb. gibi kullanılmaktadır. Şekil 10a'da artık derinin günümüzde modanın da etkisi ile yer yaygısı olarak, Şekil 10b'de ise minder olarak tasarlanmış halleri görülmektedir. Şekil 10c ve Şekil 10d'de de küpe ve anahtarlık olarak tasarlanmış deri malzemeli aksesuarlar yer almaktadır.

Fotoğraf No: 11 Nazarlık (Yanar, 2012)

Şekil 11'de terlik şeklinde bir nazarlık görülmektedir. Bitkisel örücülük teknikleriyle üretilen ve geçmişte Amasra Bölgesi'nde terlik olarak kullanılan bu ürün, günümüzde bu geleneksel kullanımının terk edilmesiyle nazarlık olarak üretilmeye başlanmıştır (Yanar 2012).

a

b

Fotoğraf No: 12 Sepet aksesuarlar (a;Ankara,2013 b;Ödemiş-İzmir,2013)

Geleneksel olarak çiftçi ailesinin hasat zamanında ürün taşımada kullanmak üzere ürettiği sepetler günümüzde Şekil 12a ve Şekil 12b ’de yer aldığı gibi dekoratif amaçlı kullanılmaktadır.

SONUÇ

Günlük yaşam içerisinde çeşitli kullanım amaçlarına göre biçimlenen el sanatları yüzyıllar boyunca aynı teknik ve hammadde ile üretilmiş, sadece renk, desen ve boyutlarında yöresel olarak farklılıklar oluşmuştur. Ancak zaman içerisinde gelişen ve değişen dünya, el sanatlarında da bir değişim başlatmış, yaşam koşullarına ayak uydurmaya çalışan çeşitli sanat kolları da ya uyum sağlamak üzere değişmiş ya da çağını tamamlayarak yok olmuştur. Bugün devam eden el sanatları üreticisinin günlük kullanımını karşılamanın yanı sıra ek gelir getirici bir uğraşı olarak da önem taşımaktadır. Böylelikle yaşanan değişim sonucu daha fazla gelir getirmesi için el sanatları geleneksel üretiminden ve kullanımından uzaklaşmış, dekoratif eşya ve aksesuar olarak üretilmeye başlanmıştır. Bakır bir kazan saksı olarak kullanılırken, iğne oyaları çeşitli malzemelerle beraber bir kolyeye dönüşmüştür. Bir kolan dokuma geleneksel kullanımının dışında nazarlık olarak yeniden tasarlanmıştır. Üreticisine gelir getiren bu uğraşıların geleneksel kullanımlarından başka amaçlar için üretilmelerinin en önemli sebebi ekonomik kaygıdır. Artık bazı sebeplerle geleneksel üretimleri ile alıcı bulamayan el sanatı ürünleri satışlarının artması için yeni tasarımlarla pazarlanmaya başlamıştır. El sanatlarının devamı açısından olumlu olarak görülecek bu durum, geleneksel üretimlerinden uzaklaşarak kültürel özelliklerini kaybedecek olmaları açısından kaygı vericidir

KAYNAKLAR

Arlı, Mustafa (1990). *Köy El Sanatları*.Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları:1185

Ergür, Atilla (1997). El Sanatları ve Endüstri, *Türkiye'de El Sanatları Geleneği ve Çağdaş Sanatlar İçindeki Yeri Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: 382-384.

Etikan, Sema ve Çukur, Tayfun (2011). Kırsal Turizm Faaliyetlerinin Çomakdağ-Kızılağaç Köyü El Sanatları Üzerine Etkisi, *Art-E. Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 4-8. Isparta.

İnan, Çiler (1998). *Soyut ve Somut Tasarım Olgusunda Anlatım Yöntemleri*. İstanbul: T.C. Maltepe Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi İçmimarlık Bölümü Maltepe Üniversitesi Yayınları 1.

Ölmez, N Filiz ve Etikan, Sema (2008). Kavramsal açıdan el sanatları sorunsalı, *I. Ulusal El Sanatları Sempozyumu*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları – 1. S:369-383.

Öztürk, İsmail (2000). Türkiye Turizmde Değerlendirilen Bazı El Sanatı Ürünler (Sorunlar ve Öneriler), *Türk Folklorunun Turizm Açısından Değerlendirilmesi Bildirileri Sempozyum*, T. C. Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayını.

Tunalı, İsmail (2004). *Tasarım Felsefesine Giriş*. İstanbul: Yapı-Yayın, 2.Baskı.

Ünal, Şahin (1994). Halk Oyunlarının Giyim ve Aksesuarlarında Zaman İçinde Değişim ve El Sanatlarına Yansıması. *Kamu ve Özel Kuruluşlarla Orta Öğretimde, Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri 18-20 Kasım 1992 İzmir*, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:201: 449-454.

Yanar, Ayşem (2012). *Türkiye'de Geleneksel Turistik Hediyelik Eşyanın Sürdürülebilirliği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Ev Ekonomisi (El Sanatları) Anabilim Dalı, Ankara.

İnternet Kaynağı

http://www.ikincielim.com/iel/canak-comlek-bardak-satilik-1926-dogumlu-antika-bakir-kazan_ilan_182635?Resno=301932. 19.12.2012.

Kaynak Kişi

Aynur Bakır (2013), 36 yaşında, Kadın el sanatları pazarı, Ödemiş.